

Т. Ясак,

аспірантка Київського університету імені Бориса Грінченка

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 9 КЛАСУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті висвітлено шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови в 9-х класах засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Репрезентовано динамічні таблиці до уроків синтаксису складного речення, інтерпретовано методичний аспект застосування їх у навчальному процесі.

Ключові слова: активізація навчально-пізнавальної діяльності, інформаційно-комунікаційні технології, інтерактивна дошка, динамічні таблиці, комп'ютерні навчально-тренувальні програми, комп'ютерне тестування.

Актуальність обраної теми визначається новим змістом мовної освіти у ЗНЗ, потребою удосконалення процесу навчання в умовах широкого впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процес вивчення рідної мови. Результати наукових досліджень засвідчують, що з-поміж основних чинників активізації навчального процесу, таких як упровадження активних методів і форм навчання, створення проблемних ситуацій, ігровий характер занять (змагальність), емоційність, посилення мотивації навчання, евристичне спостереження, визначальне місце посідає застосування інформаційних технологій, які оптимізують й урізноманітнюють з методичної точки зору навчальний процес, активізують навчальну діяльність школярів, розвивають їхнє творче мислення та зацікавлюють навчальним предметом.

Огляд науково-методичної літератури засвідчив, що питанню активізації пізнавальної діяльності учнів засобами ІКТ достатньо приділено увагу багатьма дослідниками [1–4]. Проте не знайшло свого висвітлення питання активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках вивчення синтаксису рідної мови засобами ІКТ.

Мета статті полягає у дослідженні шляхів активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках вивчення синтаксису української мови із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Одним із перспективних шляхів активізації розумової діяльності є застосування технології SMART Board, яка сприяє уведенню елементів інтерактивності: учень не тільки сприймає інформацію, але й активно взаємодіє з нею. Як слушно зазначає у своїй роботі К. М. Плиско, активність школярів на уроках рідної мови може бути високою лише в тому разі, коли їхня діяльність не зводиться тільки до самого слухання

вчителя, простого відтворення вивченого, а передбачає також спостереження над фактами мови, їх осмислення і зіставлення, застосування знань на практиці [6, 68]. Пояснення нового матеріалу за допомогою динамічних таблиць, що презентуються через інтерактивну дошку, дає змогу організувати самостійні спостереження й активні пошуки учнів на підставі зіставлення, аналізу, узагальнення мовних явищ. Такі мультимедійні посібники наочно відображають процес виникнення правила в його логічній і часовій послідовності: мовне явище досліджується учнями під керівництвом вчителя і за його запитаннями, потрібні елементи динамічної таблиці з'являються чи зникають, переміщуються, збільшуються або зменшуються.

Для прикладу наведемо динамічну таблицю «Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні» (рис. 1), яка шляхом зміни сполучників на потрібні розділові знаки (, : —) наочно демонструє перетворення сполучникових складних речень на безсполучникові й навпаки: *Заходить місяць, і гаснуть зорі* → *Заходить місяць, гаснуть зорі*; *Хлопець чує, що недалеко хтось гарно співає* → *Хлопець чує: недалеко хтось гарно співає*; *Грім гримить, так що хліб буде родить* → *Грім гримить → хліб буде родить і т.д.* Середній стовпчик таблиці є динамічним. Після активізації цих елементів написи на них видозмінюються: сполучники перетворюються на розділові знаки.

Спостерігаючи за синтаксичними перетвореннями, учні формулюють висновок: щоб визначити, який розділовий знак слід поставити в безсполучниковому реченні, його треба перетворити на сполучникове. Для закріплення теоретичних висновків застосовуємо таблицю із гіперпосиланнями (рис. 2), яка допомагає одночасно простежити вже пройдений шлях пошуків і усвідомити взаємозв'язок між його етапами:

<i>Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні</i>		
Заходить місяць	,	гаснуть зорі
Серце забилося радісно	, тому що	ми під'їжджали до моря
День обіцяє бути погожий	:	на небі ні хмариночки
Хлопець чує	, що	недалеко хтось гарно співає
Добре синові	, адже	в нього є мати
Грім гримить	—	хліб буде родить
Літо постачає	—	зима поїдає
Нехай лютує зима	—	все долають теплі людські руки
Погляне	—	холодною водою обіллє

Рис. 1. Динамічна таблиця «Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні»

За допомогою функції гіперпосилання до кожного запропонованого в таблиці сполучника прикріплюється приклад із двох речень: сполучникового і безсполучникового:

Якщо посієш впору, **то** збереш зерна гору (Нар. творчість).

Посієш впору → збереш зерна гору (Нар. творчість).

Головна перевага динамічних засобів унаочнення полягає в тому, що вони стимулюють творче мислення учнів та викликають мимовільну увагу учнів до образів, які послідовно змінюються і сприяють перетворенню її на стійку, свідомо контрольовану увагу. Чуттєві образи, що послідовно змінюються і наочно відображають логіку розумових дій, полегшують першу фазу засвоєння навчального матеріалу. Завдяки та-

ким динамічним посібникам учні сприймають не готовий матеріал, а стають активними учасниками процесу творення певних мовних явищ, активізують свою пізнавальну діяльність.

Для активізації розумової діяльності учнів також доцільно застосовувати динамічні таблиці для наочного спостереження за творенням різних видів речень (з однорідними присудками, з дієприслівниковим зворотом, складних речень з підрядними часу і причини) (рис. 3). Шляхом перетягування рухомих елементів утворюються речення відповідного типу, демонструються всі можливі варіанти розміщення звороту і підрядного речення, наприклад:

Як засвідчують результати проведеного дослідження, використання динамічної наочності сприяє розвитку мислення учнів. Адже дина-

Ставиться кома якщо можна вставити	Ставиться двокрапка якщо можна вставити такі сполучники	Ставиться тире якщо можна вставити такі сполучники
і (одночасність, часова послідовність, сумісність подій)	1) а саме, адже (друге речення розкриває зміст першого); 2) бо, тому що (причина); 3) що (доповнення); 4) і бачать, що; і чують, що (в першій частині є дієслова знати, чути, бачити, розуміти, вирішувати, дивуватися і т.д.)	1) і (швидка зміна подій); 2) так що (наслідок); 3) а, але (протиставлення, зіставлення); 4) ніби, як, мов (порівняння); 5) коли...то, як тільки (час); 6) якщо ... то (умова).

Рис. 2. Таблиця з гіперпосиланнями

Рис. 3. Динамічна таблиця «Творення різних видів речень»

мічні таблиці не тільки містять у собі певну кількість навчальної інформації, а й створюють сприятливі умови для проблемного вивчення тем, оскільки властиві цим посібникам функції аналізу та синтезу дають змогу проводити різні мисленнєві операції, такі як пізнання, порівняння, зіставлення, узагальнення. Кожний новий крок динамічної демонстрації є водночас і фіксацією пройденого шляху логічних міркувань, начуючою опорою для подальших пошуків. Така робота викликає в учнів зацікавлення, сприяє формуванню пізнавальної мотивації навчання, дає змогу реалізувати принципи свідомості й активності, оскільки залучає кожного учня до активної пізнавальної діяльності.

Одним із прийомів, що допомагає залучити учнів до активної діяльності на уроці, є робота з узагальнювальними таблицями. Для вивчення мовного матеріалу укрупненими, логічно завершеними частинами (блоками), що значно збільшує обсяг запропонованої учням навчальної інформації, нами була розроблена узагальнювальна динамічна таблиця (рис. 4). Це своєрідна віртуальна «блок-схема», що містить комплексний теоретичний матеріал із синтаксису української мови, який поділено на мікротеми і розташовано за принципом багатоструктурного ієрархічного меню. Динамічна таблиця презентує теоретичний матеріал шляхом поступового вибору користувачем із запропонованого меню потрібних тем та мікротем. Після активізації кожного із запропонованих тематичних меню, динамічна таблиця поступово «розгортається» і пропонує систему тематичних підменю (наприклад: Синтаксис → Складне речення → Складносурядне речення → Сміслові відношення → Єднальні, Протиставні, Розділові, Приєднувальні, Градаційні), які в свою чергу також презентують відповідний теоретичний матеріал із прикладами, наприклад:

Узагальнювальні динамічні таблиці, алгоритми, схеми, що містять головні теоретичні відомості

й факти, подають їх учням у сконцентрованому вигляді, активізують зорову пам'ять, полегшують розумову діяльність, сприяють місткому й швидкому засвоєнню теоретичного матеріалу.

Всесвітня мережа Інтернет і сучасні телекомунікаційні технології відкрили нові можливості для учнів та викладачів: завдяки ІКТ учні залучаються до пошуково-дослідницької діяльності через застосування електронних словників, енциклопедій, довідників, що містять значний обсяг інформації та можуть використовуватись учнями для підготовки рефератів, повідомлень, науково-дослідних і творчих робіт. Можливим стає виконання школярами завдань, розрахованих на використання додаткової інформації, створення ситуації обміну навчальною інформацією серед учнів, проведення електронних конференцій, участь філологічно обдарованих учнів у інтелектуально-творчих змаганнях через мережу Інтернет.

Одним із ефективних засобів реалізації активної пізнавальної діяльності учнів є пошукові дослідницькі завдання випереджувального характеру [5, 58], в основі яких лежать пошуковий і дослідницький методи, які дають змогу учневі не репродуктивно сприймати нове, а спонукають, розвиваючи набуті раніше вміння й навички, самостійно здобувати нові знання, інформацію, творчо все це опрацьовувати. Це можуть бути творчі завдання учнів щодо створення власної бази даних (відповідно до кожної теми), тестів до навчальної теми, алгоритму до певного правила, блок-схеми, добірка прикладів синтаксичних конструкцій певного зразка.

Уведення в процес навчання рідної мови пошукових, евристичних, дослідницьких методів пізнання, безперечно, активізує пізнавальну діяльність учнів, розвиває творчий підхід до розв'язання навчальних завдань, серед яких чинне місце мають посісти завдання, спрямовані на розвиток мовних здібностей і мовної інтуїції учнів. Комп'ютерні комунікації сприяють активному за-

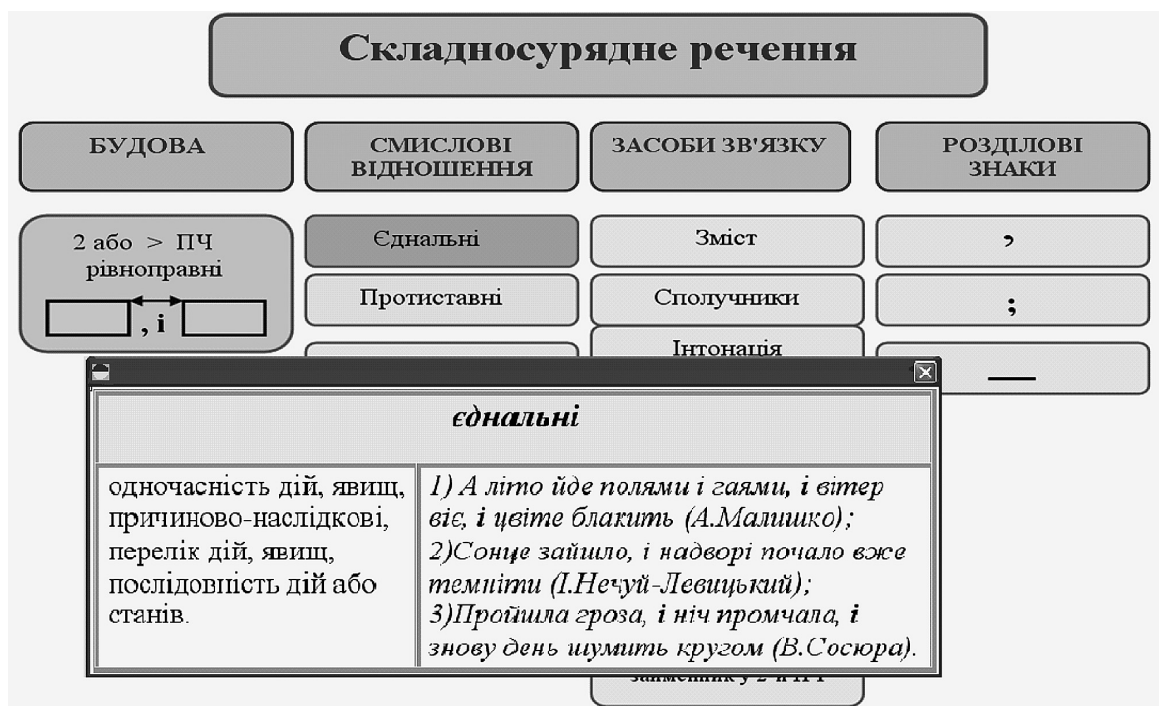

Рис. 4. Динамічна узагальнювальна таблиця «Синтаксис української мови»

стосуванню таких методів навчання, як дискусії, моделювання, форуми, проектні групи, ділові ігри, відеоконференції, мозкова атака, експертиза, прогресивний семінар, дослідницькі та проблемні методи та ін. Така діяльність допомагає закласти глибоку основу філологічної й загальнокультурної підготовки учнів, широко використовувати індивідуальні особливості школярів, залучати їх до творчості через пошук, сприяє усвідомленню накопиченого мовного досвіду.

Процес навчання повинен супроводжуватися активним відтворенням, закріпленням набутих знань, умінь і навичок. Застосування комп'ютерних навчально-тренувальних і контролювальних програм змушує учнів аналізувати навчальний матеріал, дає змогу втілити здобуті теоретичні знання у практику, забезпечує самостійність у роботі та самоконтроль, що активізує навчальний процес. Вчитель за таких умов своєчасно отримує зворотну інформацію про хід навчання, а отже, має можливість своєчасно ліквідувати прогалини в знаннях школярів, здійснювати індивідуальний підхід. Систематичне опитування усіх учнів на кожному уроці певним чином мобілізує вчителя та учнів, сприяє ефективному проведенню уроків, раціональному використанню навчального часу.

Доцільність застосування на уроках рідної мови комп'ютерних навчально-тренувальних завдань полягає у практично необмежених можливостях тренування у будь-яких видах навчальної діяльності. Комп'ютерною програмою

пропонуються завдання, в яких правильна відповідь заздалегідь запрограмована, відтак учень оперативно отримує інформацію про правильність (чи ефективність) своїх дій. Виконавши неправильно завдання він має можливість виконати його ще раз. Такі вправи безпосередньо на комп'ютері виконуються ефективніше, ніж у зошитах. До того ж заощаджується час, папір, механічна енергія учня на користь активізації енергії розумової. Увага учня активізується, бо його знання індивідуально контролюються.

Упровадження автоматизованих форм перевірки й діагностики синтаксичної компетентності учнів дає змогу якісно змінити контроль за їхньою навчально-пізнавальною діяльністю, забезпечуючи при цьому гнучке керування навчальним процесом. Технологічність і надзвичайна інформативність комп'ютерної перевірки синтаксичної компетентності дають змогу не тільки здійснювати контроль за якістю засвоєння навчального матеріалу, а й спостерігати динаміку процесу формування знань учня, виявити його індивідуальні особливості, розробляти гнучку стратегію його подальшого навчання, прогнозувати наслідки навчання.

Застосування комп'ютерних навчально-тренувальних програм дає змогу організувати роботу учнів таким чином, щоб кожен максимально реалізував свої потенційні можливості завдяки варіативності навчального змісту, використанню системи диференційованих за рівнем складності й відповідності пізнавальним інтересам завдань.

Навчальна діяльність учнів за електронними засобами спонукає до виникнення нових пізнавальних потреб і формує інтерес до змісту навчання. Звідси зникає поверхове, байдуже ставлення до його опанування, підвищується ефективність знань через заохочення, формування впевненості у своїх силах і можливостях. Тому такий пізнавальний інтерес успішно використовується для підвищення самостійності у навчанні підлітків.

Також активізує пізнавальну діяльність школярів застосування комп'ютерного тестування, що є ефективним, високотехнологічним, швидким у застосуванні засобом перевірки знань учнів. Як порівняно нова й сучасна освітня технологія, тести активізують розумову діяльність школярів, сприяють розвитку в них умінь концентруватися, робити правильний вибір, усувати неточності й неповноту у формулюванні певних тверджень, раціонально використовувати навчальний час. А найголовніше — саме за їхньою допомогою процес перевірки навчальних досягнень учнів (рівень їхніх знань з предмета, сформованість у них відповідних умінь і навичок) значно об'єктивується й захищається від суб'єктивної думки вчителя, забезпечуються рівні умови для кожного з учасників освітнього процесу під час контролю результатів навчання.

З появою комп'ютерної техніки та впровадженням її у навчальний процес відкриваються нові можливості та перспективи. Йдеться про якісно новий рівень інформаційного та методичного забезпечення навчального процесу. Комп'ютерні технології розкривають резерви навчального процесу й особистості учня, розширюють дидактичні можливості викладача, полегшують його працю, даючи змогу перекласти на комп'ютер найбільш трудомісткі й одночасно найменш творчі види роботи, що забезпечує процес інтенсифікації навчання рідної мови.

Отже, впровадження ІКТ у процес вивчення синтаксису української мови повною мірою сприяє реалізації дидактичного принципу активності, оскільки таке навчання сприяє залученню кожного дев'ятикласника до активної пізнавальної діяльності, формуванню пізнавальної мотивації навчання, широкому використанню різноманітних новітніх технологій і засобів здобуття знань (опорні схеми, моделювання, комп'ютерні дидактичні ігри, алгоритми, тести тощо), сприяє широкому використанню у навчанні проблемних, дослідницько-пошукових методів, ситуативних, творчих завдань випереджувального характеру, що ставлять учнів у ситуацію активної мисленнєвої діяльності, й, отже, задіюють усі психічні процеси, що сприяють активізації пізнання.

В статье рассматриваются пути активизации учебно-познавательной деятельности учащихся на уроках украинского языка в 9-м классе средствами информационно-коммуникативных технологий. Предложены динамические таблицы к урокам по изучению синтаксиса сложного предложения, интерпретирован методический аспект их использования в учебном процессе.

The article represents the ways of improvement in students' training-cognitive activity at the Ukrainian lessons in the 9th form by the means of information-communicative technologies. It is offered the dynamical charts for the compound sentence syntax lessons, the methodological aspect of their use in the academic process.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващук О. В. Активізація пізнавальної діяльності учнів 5–7 класів у процесі самостійної роботи на уроках трудового навчання засобами інформаційних технологій : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02 / Ващук О. В. ; Бердянський держ. педагогічний ін-т імені П. Д. Осипенка. — Бердянськ, 1999. — 235 с.
2. Гудирева О. М. Вплив нових інформаційних технологій навчання на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів / О. М. Гудирева // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. пр. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. — Вип. 6. — С. 25–36.
3. Краснопольский В. Э. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся средствами компьютерной техники (на материале преподавания английского языка) : дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : 13.00.01 / Краснопольский В. Э. ; Луганский гос. пед. ун-т имени Тараса Шевченко. — Луганск, 2000. — 203 с.
4. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения / Е. И. Машбиц. — М. : Педагогика, 1988. — 192 с.
5. Мірошник С. Пошуково-дослідницькі завдання випереджувального характеру як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів // Дивослово. — 2002. — № 2. — С. 58–59.
6. Плиско К. М. Лінгводидактичні основи організації навчання української мови в загальноосвітній школі : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.02 / Плиско К. М. ; Харківський державний педагогічний ун-т імені Г. С. Сковороди. — Х., 1997. — 381 с.